

A „romániaiság” mai értelmezése

Berzenkedik az ember bádog-szájizzel a skatulyák bádog mértana ellen, míg-nem (ide-oda rakosgatva agyában a rendszerezés hideg kockáit) belátja, hogy a rend, minden rend, a dolgok szellemi rendje is törvényszerűen valaminő kristályos formákra törekszik, azazhogy a természetben magában is vannak elválasztó és összekapcsoló vonalak, meghatározott sarkok, felületek, síkok. Berzenkedik az ember, mígnem arra figyel föl, hogy a *kristály is skatulya*. Igaz: szellemesebb, izgalmasabb minden kartotékoló doboznál — bonyolult és pontos, mint a napfény és a jég. Mégiscsak: skatulya. Akárcsak a koponyánk — melyben egy világ fér el.

Sok minden gyömöszlődött bele a „romániaiság” irodalmi (és nemcsak irodalmi) rendező dobozába is. Mi sem volt könnyebb — s egyben nehezebb —, mint forgatni, kopogtatni és különféle méretekben s alakban elképzelni, mintha gumból lenne a fogalom és pillanatnyi szándékokhoz idomulhatna; ha kell, kicsi kocka, ha kell, nagy; hol szónoki fordulatként pörög meg a levegőben, hol színes jelzőként lebeg könyvsoraink mögött. Inkább ráéreztünk, mintsem átgondoltuk volna. Tudtuk: romániaiságunk egyúttal *nemzetiségünk vállalása és művelése*, mai és múltbeli szellemi és anyagi műveink ápolása; tudtuk, irodalmunk a romániai magyarság önkifejezésének egyik formája és kifejezése a román nemzettel való szükségszerű és sorsszerű testvéri és szocialista együttthaladásnak. A „romániaiságot” azonban mint tudományos fogalmat, mint mai művészi írásbeliségünk állandó jelzőjét többféleképpen közelítettük meg. Volt, aki mintegy táji fogalomnak, táji egységnek fogta fel; s könnyű dolga volt, hiszen a dobozban — ott a táj is...

Ha sajátos természeti vagy város-tájainkat kimaratónk verseinkből — szétlebbennének szeszínű általánosságban. Ha — mint pisztrángból a gerincet — prózáinkból kiemelnek járdáinkat vagy havasainkat, a kocársdi állomást vagy a szatmári Lókertet, izetlenné poshadna, unottan hályogosodna. No és persze ez a táji világ nemcsak *neve szerint* kiiktathatatlan, fölcserélhetetlen. Nemcsak arról van szó, hogy Akácok Mihályra hiába húznánk harisnya helyett tiroli bőrnadrágot, s a Hargita helyébe nem építhetjük fel a Jungfraut. (És vajon csak Kocsárd, Szatmár, Hargita?... Szerves itthoniségünk immár összehasonlíthatatlanul tágabb körű. Elképzelhetők-e például Nagy István életműve — a galaci emlékek-élmények nélkül? Irodalmunk — bucaresti élményrétegünk nélkül? Életünk úgy zajlik az országban, hogy hiteles ábrázolatában ott van mindenképpen és mindinkább az egész...)

A „romániaiság” mégsem csak a táj. Mégiscsak nem is a táj a maga műszaki, ipari, építészeti újdonságaival.

Mondták, mondtuk, hogy a dobozt a hagyomány szelleme tölti be. Való igaz: *semmi levegője s háttere nem lenne irodalmunknak, ha nem töltené be a hagyomány*. S az is szízigaz, hogy az egyetemesebb értelemben vett nyelvi, történelmi, irodalmi és egyéb hagyományainkon belül, azon belül, amit minden középiskolás diákunk a magyar irodalomórán megtanul, vannak váiamiképp (számomra, szubjektíve, mindenképpen) sajátában, térben és időben közelebbi, itteni múltunkból fakadó hagyományaink is. Távól álljon tőlem bármi szűk helyiérdekűség, alacsonyhomlokú regionalizmus, megyeszékhelyi köldöknézés az időben — ámde (talán mégiscsak érthető módon) valamivel jobban figyelek például a régi erdélyi emlékiróinkra, mint az, aki a világnak nem ebben a sarkában él. Gyermekibb — vagy atyaibb? — ragaszkodásom ez ahhoz, ami a bőromhöz (szívemhez!) közelebb áll. Mint ahogy itteniségünkéből fakad, hogy bármely más tájak magyarjainál többet tudunk, mélyebben tudunk — szemünkkel, fülünkkel, lelkünkkel is többet tudunk a román kultúráról, lélekről.

A „romániaiság” ugyan jelenkori, *történelmüleg meghatározott* fogalom — ámde kétségtelen, hogy hagyományának érzem (a finomabb ozmózis szintjén is) évezredek idevalóságunk minden tényét, és anélkül, hogy olyan kirekesztő határvonalakat rajzolnék bele szellemi múltunkba s régmúltunkba, amelyek s amilyenek nem voltak (*elvégre hagyományunk az egész klasszikus irodalmunk*) — sok érzelmi és térbeli (és történelmi és társadalmi és politikai!) kötöttség kapcsol engem kötelezőbben ahhoz, ami itteni múltunkban gyökerezik. Nemcsak a szép lokálpatriotizmus jogán, s nemcsak azért, mert a romániai magyar hagyományok ápolása természetesen elsőképpen a romániai magyarok kötelessége, nemcsak azért, mert e művekben e táj

nevei, vizei, városai s főképp emberei élnek —, hanem legfőképpen azért, mert olyan tanulságokat hordoznak múltunk, történelmünk, pszichológiánk, e tájra jellemző demográfiai valóságunk ábrázolásával, melyekből okulni (s melyekkel vitázni), fő dolgunk, s főképp a miénk. Az első világháború utáni romániai magyar irodalom pedig — melynek e pillanatig 33 szerzőjét közölte 64 kötetben a Romániai Magyar Írók sorozata, ezzel is erősen jelezve a szerves folytonosságot, a kötelezettséget s egyúttal az anyagilag-szellemileg aládúcolt irodalomépítést — a romániai magyarság szemében és szemével tükrözi (e látásmód minden ellentmondásosságával) romániai életünket, s majd egyre tudatosabban az egész romániai valóságot.

A „romániaiság” azonban nemcsak memnységi gyűjtőfogalma annak, amit régebbi időkre értve erdélyinek, bánáginak, biharinak (s folytathattam volna: például csángónak) neveztem. Egyrészt azért nem gépiesen-új gyűjtőfogalma mindezeknek, mert magának a romániai magyarságnak a léte a térben sem korlátozódik itt földrajzilag csupán ezekre a vidékekre. Számos okból — termelőkként, gondolkodókként — szerves beilleszkedésben élünk szerzte mindenütt. Galacon vagy Bukarestben meg Iași-ban; így hát ha a „romániai magyar irodalom” csak azt jelentené is, hogy „a romániai magyarságot magyar nyelven ábrázoló itteni irodalmunk” (márpedig távolról sem csupán ezt jelenti!) — akkor sem korlátozódhat e fogalom köre csupán Erdélyre, Bánágra, Biharra...

A hagyomány nemcsak irodalom. A hagyomány valóban történelem is.

A hagyomány: észjárásunk, gondolkodásunk, művelődésünk története is. Itt is, a múltba vezető szélesebb úton — például a klasszikus magyar irodalomban — fölismerem velem azt az *ittenibb* ösvényt is, melyben főképp mi jártunk, s amely annyi mindenben egybeillő másokéval, akik más nyelven, akik románul vagy németül gondolják át a miénkkal összefont múltjukat.

Azután meg rostálok is. Az ember a múltjában is válogat; néha könnyebben megteheti, mint a jövőjében. Én is csak azt vállalnám — ha lehetne — a múltból, ami a jövő révületéhez hasonlít; ami a jelenen át a jövőbe vezet és segít. Ezért hajtogatom — s nemcsak én —, hogy van egyfajta „erdélyi humanizmus”, mely a választási türelmességet, a minden-nyelvűek forradalmi egységét, Bábolnát, Heltait, Nicolaus Olahust, Kájonci Jánost — ha akarom: Ion de Căian —, Honterust, Apáczeit, Iosif Vulcant, Coşbucot, Benedek Eleket — népevelő irodalmat adott. S mint ahogy van egy *nem-humanista erdélyi múlt* is. Ahogyan vannak gyilkosok és sovének, ostobák és szélhámosok minden múltban. És minden jelenben. Ne tűnjék fintornak; afféle nemes szellemi praktikizmus ez: csak azokat az ősoket vállalnám igazán, akik a múltból reánk bölintanak. Akik *testvériségre* intenek, meg *tökéletesülésre, igazmondásra* és *önismeretre*. Csakhát persze a többi is valamiképp a miénk, ahogyan a hézag a fésű fogai között is a fésűhöz tartozik; a többi is a miénk: akikkel vitatkozunk

De mi a romániaiság?

Valamikor oda szűkítették-tágították e fogalmat, hogy „kisebbségi sors”. Ha azonban a romániaiság egyszerűen csak a kisebbségi sorssal lett volna egyenlő, akkor a terminusok akár fölcserélhetőek lettek volna. Egyébként: feszítsük tovább a húrt. Ha egy irodalomnak az a döntő ismérve, hogy kisebbségi (az elnyomottságra utaló értelemben) — akkor ennek a jellegnek a megszűntével, ez az irodalom maga is — szóno ki értelemben — megszűnik... (Vajon az első világháború előtti erdélyi román irodalom ismérve is kimeríthető lenne a „kisebbségi” minősítéssel? Vagy: a romániai magyar irodalom folytonossága ilyen rövid szakaszba fogható? A *tegnapelőtti* író — a „nem-kisebbségi” — nem a mi múltunk?!)

A „romániaiság”: egyfelől objektív valóság, másfelől *feladat* is, mégpedig valójában politikai — például önnevelő és másokat nevelő — funkció. Nem merő modus vivendi, hanem abból fakasztott alkotó magatartás; a romániai magyarság társadalmi, politikai, szellemi múltjának, jelenének és jövőjének vetülete: annak a vetülete, hogy „Románian belüliségünk” nem egyszerű ittlét.

A romániai magyarság szerves és alkotó része az ország politikai életének; és mint ahogyan a felszabadulást követő években, a népi demokratikus forradalom antifasiszta, antifeudális szakaszában, az államhatalom megragadásának szakaszában a romániai magyarság zöme szavazattal és tettel a demokrácia, a szocializmus mellett állt ki el nem hanyagolható súllyal a történelem mérlegén, mert létérdekének, létkérdésének fogta fel a demokrácia és a szocializmus győzelmét hazájában — éppúgy ma is, a romániai magyarság a maga nemzetiségi létének legteljesebb kibontakozása érdekében is, a szocialista román nemzettel egyetemben és egységben

mindig a tágabb horizontú fejlődés, mindig a gyorsabb ütemű, az egész társadalmat átfogó fejlődés pártján — tehát a Román Kommunista Párt oldalán áll.

Irodalmunk romániasága objektív valóság, mely abban is kifejeződik például, hogy a lehetőség — és nemcsak a lehetőség, hanem a *szükségesség* szemszögéből is a romániai magyar irodalom ábrázolta valóság egyúttal a román nemzeti irodalomnak is tárgya. Persze: ne merevítsünk, ne fetisizáljunk. Amiképpen egyetlen nemzeti irodalom tárgya sem vezethető vissza kizárólagosan a nemzeti valóságra, azaz amiképpen a világ bármely írójának és bármely nyelvű írójának jogában áll a Föld és a Mindenség bármely földrajzi-politikai pontjáról, bármely nemzetéről, bármely nemzeti történelméről írnia — azonképpen igaz az is, hogy a tárgyunkat alkotó valóság sem gépiesen megszabott a térben. A romániai magyar irodalom döntően a romániai valóságot ábrázolja, a romániai valóságot a maga törvényszerűségeiben. Ilyen értelemben, a fogalom szélesebbik körében, nemcsak virtuálisan, hanem serkentőleg is: irodalmunk tárgya éppúgy az egész romániai valóság, akárcsak a román nemzeti irodalomnak. Romániaságunk azonban egyúttal *sajátos* objektív valóság, amennyiben a fogalom nevének minden tagja (azaz: *romániai és magyar nemzetiségi* irodalom) megfelel a valóságnak. Irodalmunk egyfelől fő társadalompolitikai tendenciái, és részben tárgya tekintetében egységben áll a román nemzeti irodalommal — ezen az egységen belül azonban sajátos is nyelve, irodalomtörténete, folklórja, hagyományai révén.

Túl a romániai magyar irodalom és a román nemzeti irodalom (fogalmazzunk még pontosabban: túl a román nemzet irodalma és a romániai magyar nemzetiség irodalma) ihletköreinek sajátos, valamint egymást fedő es metsző síkjain, ott a román és a romániai magyar írók szükséges és szükségszerű, valóságos és kívánatos nézetazonossága a valóság ábrázolásának és megváltoztatásának lényeges pontjain. Innen fakadnak ikertörekvések a hagyomány kiválogatásában, innen fakad, hogy legjobbaink, akár román írók, akár romániai magyar írók, múltjukban a testvériség forrásait is keresik.

A romániaság lényeges, alapvető eleme a történelmi jövő, a „sorskérdés“ megítélése. Romániaságunk abban is áll, hogy nemzetiségünk sorsát az egész ország történelmi sorsán belül gondoljuk át, hogy minden kérdésünk megoldását az egész ország demokratikus és szocialista fejlődésében tudjuk biztosítottak. S hogy így és ebben — szövetségnél mélyebb értelmű egységben kell lennünk a szocializmus és a demokrácia román íróival. Az egész társadalom fejlődése, az egész kultúra fejlődése, az egész gazdasági élet fejlődése — azaz a szocializmus és a szocialista demokratizmus *egész fejlődése* jelenti-alakíthatja egyúttal a nemzetiség társadalmi, gazdasági, kulturális fejlődését. Ugyanabban a koordinátarendszerben élünk, ugyanazok a törvények, szabályok, ugyanaz az életritmus, ugyanazok a távlatok szabják meg életünk ízeit, dobogását, fájdalmaikat.

Mi sem áll távolabb tőlünk, mint az egybemosó vulgarizálás. Nem szónokias szokásból idézünk pártdokumentumokat arról, hogy a romániai nemzetiségek sajátos kultúrájukkal gazdagítják az egész ország szellemiségét. Az azonos eszmei platformon belül, az azonos valóságon belül ott rejlenek és tárulkoznak ki a nyelvünkbeli, hagyományainkból, pszichológiánkból, múltunkból és jelenünkbeli, az ország társadalmi, politikai és művelődési életében betöltött jelentős szerepünkbeli fakadó sajátosságaink — és ezek nemcsak díszítő elemek.

Vannak sajátos élményeink, amelyeket a román író nem élhetett át, vagy semmiképp sem *úgy* élt át, mint mi; vannak tehát feladatok, amelyek sajátosabban a mi feladatunk. Van olyan szöve a tekintetnek, amely a szemünkkel együtt alakult, módosult, fejlődött: mibennünk, meghittebb énünkben, melyet más megismerhet, megérthet, átérezhet — de *úgy* meg nem írhat, mint az, akinek a szemében a nézőpont változásai végbementek. (Például: „saját“ „belső“ veszélyeinkkel, akár nacionalista, akár nihilista, defetista veszélyeinkkel mi okosabban, célravezetőbben harcolhatunk meg — és fordítva.) Élményeink régi rétegeiben ott van a jobbágyvilág, ott van a megtöprett román és magyar forradalmak és forradalmárok múltja, ott van — a tudományos történelem-szemléletűek ismeretvilágában — a nemzetiségileg elnyomott románság világa, mint ahogy ott van a mi, két világháború között átélte, átverszelt nemzetiségi elnyomatásunk — és ott vannak nemzetiségünk ellentmondásos tudati reakciói is erre az elnyomásra és elnyomatásra; számunkra a felszabadulás tehát egyúttal a kettős elnyomatás alóli felszabadulás távlatait nyitotta meg — egyazon történelem tehát sajátos színekkel is vésődött belénk mint élmény.

E sajátosságok azonban mit sem változtatnak azon, hogy egyazon ország valóságát ábrázoljuk és változtatjuk meg a tökéletesülő szocializmusban — azaz, hogy törekvéseink a román irodalommal mélyen egységesítenek, és ezért érezzük úgy, hogy a román nemzeti irodalomnak éppúgy feladata, tárgya, témája a testvériségünk, mint ahogyan az a romániai magyar irodalomban — mint legbensőbb szükségyszerűségéből fakadó feladat — kialakult.

*

A romániai magyar irodalom: öntörvényű irodalom. Igaz: sok egyenes és ferde tekintet pörgette meg e szót. Volt, akiben tehát e fogalom arra szorított-laposodott, hogy pusztán a politikai-földrajzi tényállást fejezte ki — nem pedig azt, ami lényege: az aktív magatartást. (Kell-e magyarázat? Aktív magatartás: vagyis a románsággal való testvériség aktív vállalása is — és egyúttal sajátos kultúránk, nemzetiségi tudatunk ápolása, építése.) Aki pedig negédesen feloldotta e fogalmat a tájban — átbucskázott, szédült cigánykerékben, a tájra és a tájba épült, a tájnal többet mondó, itteni társadalmiságon, mely nem olvadt volt föl a kisebbségi sors keresztvizében osztályokon innenivé és túlívá, szándékokon innenivé és túlívá. És mert a romániai magyar irodalom gyorsan asszimilált minden, a nyelvén megszületett igaz szellemi vívmányt, s mert ha akarnánk, sem tudnánk úgy írni, mintha József Attila és Illyés Gyula vagy Németh László és Déry Tibor — vagy akár a fiatalabbak — nem lettek és írtak volna, volt, aki e hagyomány állandósága alapján próbálta elmosni irodalmunk sajátos, a romániaiság gyűjtőfogalmába átszűrt jegyeit, egyúttal elhanyagolva azt az irodalomtörténeti ténytet, hogy izlésünkbe, észjárásunkba érthető és törvényszerű módon beépült az is, amit a román irodalom nyújtott számunkra, hogy úgy mondjam: Sorescuval bezárólag.

Természetesen nemcsak a szellemi együttélés bensőséges vércörei, nemcsak az alkotások közötti természetes sugárzás, nemcsak a modellek közeledése s a modellekhez való közelítések hasonlósága vagy tágabb értelmű azonossága érdemel erős figyelmet. Nemcsak arról van szó, hogy a történelemnek és a sorsnak egyazon futószalagán mozog életünk. Arról is szó van a lelkünk legmélyén — s így irodalmunk mélyén is —, hogy a társadalmiságban azonos az elkötelezettségünk önmagunk és tömegeink iránt. Arról van szó, hogy — mint vasbetonban a vas — műveinkben a gondolataink szerkezete, a valóságot ismételvén, valahol összeépült; hogy ez a szerkezet — melyet szándék és etika, világnézet és írói lelkiismeret hegesztett össze — egyazon épület, egyazon teher bírására áll ma. A romániai magyarság múltja, jelene és jövője a román nemzet múltjával, jelenével és jövődjével ebben az épületben nem egyszerű társbérlet, nem a pusztá egymásmellettség szintjén igazodik össze. Sorsvállalásnál többről van szó. A valóság összeigazitott, egybeillesztett darabjai vagyunk — létérdekünk e valóság tökéletesülése — közös létérdekünk. Innen műveink egybehangzása — ezért és innen egységünk is.

